

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ХОДИМЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ
ХУДУДИЙ МАРКАЗИ

1.2
МОДУЛ

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА
ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ ТАШКИЛ
ЭТИШНИНГ ХУҚУҚИЙ-МЕЪЁРИЙ АСОСЛАРИ

ЎҚУВ – УСЛУБИЙ МАЖМУА

ТАШКЕНТ-2018

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ХОДИМЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ
ХУДУДИЙ МАРКАЗИ**

**МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ТАЪЛИМ -
ТАРБИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ
ҲУҚУҚИЙ - МЕЪЁРИЙ АСОСЛАРИ
МОДУЛИ БЎЙИЧА**

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Малака тоифа йўналиши: Тарбиячилар

**Тингловчилар контингенти: махсус мактабгача таълим
муассасалари тарбиячилари**

Тошкент – 2018

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Халқ таълими вазирлигининг 2018 йил _____ даги _____-сонли буйруғи билан тасдиқланган махсус мактабгача таълим муассасалари тарбиячиларнинг малака ошириш тоифа йўналиши ўқув режаси ва дастури асосида тайёрланди.

Тузувчи: С. Шермухамедова - Низомий номидаги ТДПУ ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази “Ижтимоий-иқтисодий фанлар методикаси” кафедраси катта ўқитувчиси

Тақризчилар: Н.Сайдалиходжаева - Низомий номидаги ТДПУ Тарих факультети “Миллий ғоя ва маънавият асослари” кафедраси доцент, п.ф.н.

С. Аккулова - Низомий номидаги ТДПУ ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази “Ижтимоий-иқтисодий фанлар методикаси” кафедраси катта ўқитувчиси

Ўқув-услугий мажмуа А.Авлоний номидаги Халқ таълими тизими раҳбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти илмий кенгашининг 2018 йил _____ даги _____ - сонли баённомаси билан маъқулланган ва нашрга тавсия этилган.

М У Н Д А Р И Ж А

I. Ишчи дастур.....	5
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол таълим методлари.....	11
III. Назарий машғулот материаллари.....	14
IV. Кейслар банки.....	54
V. Мустақил таълим мавзулари.....	56
VI. Глосарий.....	58
VII. Адабиётлар рўйхати.....	60

ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

XXI аср бошларида кечаётган глобал ижтимоий-иқтисодий ва геосиёсий жараёнлар, дунёнинг ғоявий-мафкуравий қиёфасини ўзгартириб, янгича тафаккур ва дунёқарашни шакллантиришни тақозо этмоқда. Бугунги кунда таълим-тарбия тизимининг бош мақсади ҳам бевосита ижтимоий-гуманитар фанларни пухта биладиган, ҳуқуқий саводхонлиги юқори бўлган, жаҳон майдонида ўз билими орқали рақобатлаша оладиган, ўзининг фуқаролик позициясига эга бўлган, Ватани ҳамда миллатига нисбатан меҳр-муҳаббат туйғуларини намоён эта олиш ҳислатларини мактабгача таълим тарбиячиларида шакллантиришга йўналтирилган.

Мактабгача таълим тизими узлуксиз таълимнинг бирламчи, энг асосий бўғинидир. Мутахассисларнинг илмий хулосаларига кўра, инсон ўз умри давомида оладиган барча ахборот ва маълумотнинг 70 фоизини 5 ёшгача бўлган даврда олади. Шу боис болаларнинг соғлом ва билимли, етук кадр бўлиб вояга етишида мактабгача таълим тарбияси муҳим ўрин эгаллайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида 2017 йил 16 август куни бўлиб ўтган йиғилишда мактабгача таълим тизимини таркибий жиҳатдан тубдан ислоҳ қилиш, мазкур муассасаларга болаларни тўла қамраб олиш бўйича муҳим вазифалар қўйилган эди. Бу борадаги таҳлиллар натижасида қисқа вақтда учта йирик ҳужжат — Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 9 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3261-сонли Қарори, 2017 йил 30 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5198-сонли Фармони ҳамда “Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги - фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-3305-сонли Қарори имзоланган.

Мазкур соҳани такомиллаштириш мақсадида қабул қилинган дастурда мактабгача таълим соҳаси узлуксиз таълим тизимининг бирламчи бўғини сифатида, бу жараёнда мактабгача таълим муассасаларининг болаларни ҳар жиҳатдан саводхонлигини шакллантиришдаги ўрни ҳамда, республикада таълим-тарбия тизими ва баркамол авлодни тарбиялаш давлат сиёсатининг асосий устувор йўналиши эканлиги таъкидланган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги соҳада ислохотларнинг бошланишига асос бўлган “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сонли Қарорда белгиланган вазифаларни амалга ошириш жараёнида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, бола ҳуқуқларига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида таълим соҳасида бир қатор ислохотлар амалга оширилмоқда.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Модулнинг мақсади: Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим соҳасидаги долзарб муаммолар ва тизим фаолиятини тубдан яхшилашга қаратилган, болаларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаб, ҳимоя қиладиган меъёрий ҳужжатларнинг мазмун-моҳиятини тушунтириб беришдан иборат.

Модулнинг вазифалари:

- Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг мазмун-моҳияти ва унда қафолатланган ҳуқуқ ва эркинликлар ҳамда фуқароларнинг бурчлари билан таништириш;

- мактабгача таълим тизими фаолиятига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида тушунча бериш;

- Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция, “Бола ҳуқуқлари қафолатлари тўғрисида”ги қонун, “Болаларни уларнинг саломатлигига зарар келтирувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонун, Оила кодексида болаларнинг ҳуқуқларга оид қоидаларнинг мазмуни билан таништириш;

- мактабгача таълим тизими фаолиятини тубдан яхшилашга қаратилган ислохотлар ва амалга оширилаётган ишлар бўйича маълумот беришдан иборат.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникма, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Тингловчи:

- мактабгача таълим тизимини таркибий жиҳатдан тубдан ислоҳ қилиш сиёсатнинг мазмун-моҳияти тўғрисида;

- Конституция ва қонунларнинг устуворлиги ва ундан кўзланган мақсадлар ҳақида;

- ғоявий-мафкуравий жараёнларнинг глобаллашув шароитида таълим-тарбия тизими олдидаги вазифаларни *билиши*;

- мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларнинг мазмун-моҳиятидан ўз фаолиятида фойдалана олиш;

- мактабгача таълим тизимида болаларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини тарғиб этишда юзага келадиган муаммолар ва уларни бартараф этиш йўллариини замон талаби нуқтаи назаридан таҳлил қилиш;

- мактабгача таълим тизимида болаларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини тарғиб қилиш бўйича белгиланган вазифаларни амалиётда қўллаш *кўникмаларига эга бўлиши лозим.*

- республикада мактабгача таълим тизими ва баркамол авлодни тарбиялаш масаласи давлат сиёсатининг асосий устувор йўналишига ўз муносабатини билдира олиш;

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларида мактабгача таълим тизимига тааллуқли нормаларидан таълим-тарбия жараёнида фойдалана олиш;

- давлатда амалга оширилаётган таълим тизимини модернизациялаш билан боғлиқ вазифаларни амалиётга татбиқ этиш *малакаларига эга бўлиши лозим.*

- мактабгача таълимнинг болалар ҳуқуқий саводхонлигини ошириш жараёнида фаол иштирок этиш;

- таълим-тарбия жараёнларига миллий манфаат нуқтаи назаридан норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида хулосалар чиқара олиш *компетенцияларига эга бўлиши лозим.*

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

Мактабгача таълим тизимида таълим -тарбия жараёнларини ташкил этишнинг ҳуқуқий - меъёрий асослари модули назарий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Назарий машғулотларда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари, қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги мактабгача таълим соҳасида ҳуқуқий таълим ва тарбия бериш фаолиятини тубдан яхшилашга қаратилган ислоҳотларнинг мазмун-моҳиятини сингдиришдан иборат.

Машғулотларда техник воситалардан, гуруҳларда ишлаш, экспресс-сўровлар, “SWOT-таҳлил” ёки “ФСМУ” методлари билан ишлаш ва бошқа интерактив таълим усулларида фойдаланиш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа блоклар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Мактабгача таълимни ривожлантиришнинг концептуал асослари” модули билан узвий боғланган ҳолда тарбиячиларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади

Модулнинг услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Мазкур модул “Таълим-тарбия технологиялари ва педагогик маҳорат”, “Таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш” ва “Мутахассислик фанлари” блокларидан аввал ўрганилади. Унда кейин

ўрганиладиган блокларнинг мазмун йўналишларни ва ғоявий жиҳатларини мактабгача таълимга татбиқ этиш имкониятларни очиб беради.

Модулнинг таълимдаги ўрни

Тингловчиларга Ўзбекистон Республикасининг Конституция ва қонунларида мактабгача таълим соҳасида ҳуқуқий таълим-тарбияни амалга оширишдек долзарб муаммолар ва тизим фаолиятини тубдан яхшилашга қаратилган ислохотларнинг сиёсий ҳамда ҳуқуқий асосларини ўргатиш билан бирга уларни амалда қўллаш кўникмаларини шакллантириш орқали таълим самарадорлигини таъминлашдан иборат.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Фан мавзулари	Ҳаммаси	Жами ўқув юкламаси	Жумладан			Мустақил таълим
				назарий	амалий	кўчма машғулот	
1.	Ўзбекистон Республикасининг мактабгача таълим соҳасига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари.	2	2	2			
2.	Мактабгача таълим муассасаларида ҳуқуқий таълим-тарбия тизимини йўлга қўйиш масалалари..	4	2	2			2
Жами:		6	4	4			2

1-мавзу: Ўзбекистон Республикасининг мактабгача таълим соҳасига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари. (2 соат маъруза)

Мактабгача таълим соҳаси узлуксиз таълим тизимининг бирламчи бўғини, республикада таълим-тарбия тизими ва баркамол авлодни тарбиялаш давлат сиёсатининг асосий устувор йўналиши эканлиги. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларида инсон ва фуқароларнинг шахсий, ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари. Меҳнат қилиш, эркин касб танлаш ва дам олиш ҳуқуқининг кафолатланганлиги. “Таълим тўғрисида”ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, шунингдек, “Мактабгача таълим Концепцияси”, мактабгача таълимни ташкил этиш борасида ҳукумат қарорларининг мазмун-моҳияти ва таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар.

2-мавзу: Мактабгача таълим муассасаларида ҳуқуқий таълим-тарбия тизимини йўлга қўйиш масалалари. (2 соат маъруза)

Ҳуқуқий демократик давлат ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш йўлида барча соҳалардаги каби мактабгача таълим тизимида ҳам “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури” талабларидан келиб чиққан ҳолда болаларга ҳуқуқий таълим-тарбия бериш масалаларини янада ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Болаларни уларнинг саломатлигига зарар келтирувчи ахборотдан ҳимоялаш тўғрисида”ги Қонунлари, “Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция” ва бошқа қонунларнинг мазмун-моҳиятлари.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАЗМУНИ

Фанга оид ўрганилган материаллар асосида “Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолати” мавзусида мустақил иш бажарилади.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маъруза машғулотлар (маълумотларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- давра суҳбатлари (таълим соҳасидаги ислохотлар бўйича таклиф бериш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (мактабгача таълим тизимида ҳуқуқий таълим-тарбияни амалга оширишнинг асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

“Т – схема” методи

Ўқитувчи: Янги мавзунини баён қилади ва тингловчиларга икки қарама-қарши жиҳат ҳақида бошланғич маълумотларни беради;

- топшириқни яқка тартибда бажаришларини сўрайди ва 10 дақиқа вақт ажратади;

- вақт тугагач тингловчилардан изоҳларсиз ўз фикр – мулоҳазаларини ўқиб эшиттиришларини айтади;

- Барча хулосалар тинглангач, умумлаштирилади ва якуний хулоса шакллантирилади.

Тингловчи: - мавзунини диққат билан тинглайди;

- ўзи учун зарур бўлган маълумотларни дафтарига қайд қилиб боради;

- берилган схема асосида тушунчага нисбатан ўзининг мустақил фикрини билдиради;

- якуний хулосаси билан ўтирганларни таништиради;

- регламентга риоя қилади.

Қўтиладиган натижа: тингловчилар мавзу юзасидан зарурий билимларни ўзлаштиради, курснинг моҳияти ҳақида тасаввурга эга бўлади.

“Т” схема асосида мустақил фаолиятни ташкил этиш.

+ (жа, ижобий)	- (йўқ, салбий)

“Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг моҳияти. Ушбу услуб ўқув предмети мавзуларини ёдга олиш, бирон - бир мавзу бўйича ўқитувчи, томонидан берилган тушунчаларга мустақил равишда ўз изоҳларини бериш, шу орқали ўз билимларини текшириб баҳолашга имконият яратишга йўналтирилган.

Методнинг мақсади. Машғулотда ўтилган мавзуни эгаллаганлик ва мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириб олинганлик даражаларини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда эркин баён эта олиш, ўзларининг билим даражаларини баҳолай олиш, якка ва гуруҳларда ишлай олиш, сафдошларининг фикрига ҳурмат билан караш, шунингдек ўз билимларини бир тизимга келтира олишга ўргатиш.

Методнинг қўлланиши: ўқув машғулотларининг барча турларида (дарс бошланиши ёки дарс охирида, ёки ўқув предметининг бирон бир бўлими тугалланганда) ўтилган мавзуни ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки оралик ва якуний назорат ўтказиш учун, шунингдек, янги мавзуни бошлашдан олдин талабаларнинг-билимларини текшириб олиш учун мўлжалланган. Ушбу услубни машғулот жараёнида ёки машғулотнинг бир қисмида якка, кичик гуруҳ ҳамда жамоя шаклида ташкил этиш мумкин. Ушбу услубдан уйга вазифа беришда ҳам фойдаланса бўлади.

“Тушунчалар таҳлили” методидан бир дарснинг ўзида дарс бошланишида ўтган мавзуни такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки янги мавзу бўйича ўқувчиларнинг дастлабки билимлари, қандай тушунчаларни эгаллаганликлари ва шу дарснинг охирида бугунги мавзудан нималарни билиб олганликларини аниқлаш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

тушунчалар	мазмуни
Конституция	?
концепция	?
бола	?
ёшлар	?
ҳуқук	?
миллий дастур	?

**НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

1-мавзу: Ўзбекистон Республикасининг мактабгача таълим соҳасига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари.

Режа:

1.1. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тушунчаси ва турлари.

1.2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси таълим ва тарбия жараёнларининг асосий қонун ҳужжати сифатида.

1.3. Мактабгача таълимга оид меъёрий ҳужжатлар.

Таянч иборалар: Конституция, Қонун, фармон, фармойиш, қарор, буйруқ, норматив ҳужжат, Олий Мажлис, Миллий дастур, Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, таълим-тарбия.

1.1. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тушунчаси ва турлари.

Мустақилликнинг илк кунлариданоқ давлат ва ҳукумат томонидан халқимизнинг турмуш шароитини яхшилаш, ижтимоий ҳимоялаш ва аҳолининг ҳуқуқий саодхонлигини ошириш, жамият аъзоларининг ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга катта эътибор қаратилган эди. Ўтган давр мобайнида бу борада бир қатор чора-тадбирлар ишлаб чиқилиб, амалий ҳаётга татбиқ этилди. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва унинг асосида яратилган 17 та Кодекс ҳамда бир қатор қонунлар халқнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш билан бир қаторда инсон манфаатларини устувор қўйиб, аҳолининг муносиб ҳаёт кечиришини таъминлаб келмоқда. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 26 йиллигига бағишланган тантанали тадбирда давлат раҳбари томонидан айтилган гап фикримизнинг исботи бўлиши мумкин: “Ҳар қандай қонун ҳужжатини қабул қилишдан пировард мақсад – халқимизнинг турмуш шароитини яхшилаш эканини унутмаслигимиз зарур.

Бу жараёндаги энг асосий масала – қонун ҳужжатларининг мазмун-моҳиятини ижрочилар ва аҳолига ўз муддатида етказиб бериш, уларни амалга

оширишни қатъий таъминлашдан иборат”,- дея таъкидлади Президент ўз нутқида.

Албатта бизнинг ҳаётимизни меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тартибга солиб туради. Инсон жамиятда яшар экан унинг тартиб-қоидаларига бўйсунishi, миллий қадриятларга ҳурмат билан муносабатда бўлиши зарур албатта. Бугунги кунда таълим-тарбия соҳасида фаолият юритаётган педагоглар ҳам ўз фаолиятларини меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ташкил этадилар.

Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат деб норматив ҳужжатлар тўғрисидаги Қонунга мувофиқ қабул қилинган, умуммажбурий давлат кўрсатмалари сифатида ҳуқуқий нормаларни белгилашга, ўзгартиришга ёки бекор қилишга қаратилган расмий ҳужжатга айтилади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари, Ўзбекистон Республикасининг Президенти, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган органлар ёки мансабдор шахслар ҳисобланади. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг турларига қуйидагилар киради:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси;
2. Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;
3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари;
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари;
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари;
6. Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари;
7. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари.

Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонун ҳужжатларидир ва улар Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари мажмуини ташкил қилади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари қонунлардир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва

фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари қонуности ҳужжатларидир.

Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларининг устуворлиги сўзсиз тан олинади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси олий юридик кучга эга ва Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида қўлланилади.

Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси асосида ва уни ижро этиш учун қабул қилинади ҳамда унинг нормалари ва принципларига зид келиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикасининг қонунлари энг муҳим ва барқарор ижтимоий муносабатларни тартибга солади ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан қабул қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун қарорлар тарзида меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун **фармонлар, қарорлар ва фармойишлар** тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун **фармойиш ва қарорлар** тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар ўз ваколати доирасида буйруқлар ҳамда қарорлар тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул

қилади. Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун қабул қилинади.

Буйруқлар вазирлар томонидан ёки идора номидан қарорлар қабул қилиш яқка тартибда амалга ошириладиган идоралар раҳбарлари томонидан қабул қилинади.

Қарорлар давлат қўмиталари томонидан ёки идора номидан қарорлар қабул қилишни мазкур идоранинг коллегиял органи амалга оширадиган идоралар томонидан қабул қилинади.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари бошқа вазирликлар, давлат қўмиталари ёки идоралар билан келишилган ҳолда қабул қилиниши мумкин.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар томонидан ***қўшма қарорлар*** тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниши мумкин.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг таркибий бўлинмалари ҳамда ҳудудий органлари меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилишга ҳақли эмас.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ўз ваколати доирасида қарорлар тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари, шунингдек маҳаллий давлат ҳокимияти юқори турувчи органларининг қарорлари асосида ва уларни ижро этиш учун қабул қилинади.

Турли меъерий - ҳуқуқий ҳужжатларнинг юридик кучи бўйича ўзаро нисбати Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилган органларнинг ваколатига ва мақомига, ушбу ҳужжатларнинг турларига, шунингдек, меъерий-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинган санага мувофиқ белгиланади.

Меъерий - ҳуқуқий ҳужжат ўзига нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган меъерий -ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ бўлиши шарт.

Меъерий - ҳуқуқий ҳужжатлар ўртасида тафовут бўлган тақдирда, юқори юридик кучга эга бўлган меъерий - ҳуқуқий ҳужжат қўлланилади.

Тенг юридик кучга эга бўлган меъерий - ҳуқуқий ҳужжатлар ўртасида тафовут бўлган тақдирда, кейинроқ қабул қилинган ҳужжат қоидалари амал қилади.

Агар меъерий - ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган вазирликнинг, давлат қўмитасининг ёки идоранинг ижтимоий муносабатларнинг муайян соҳасини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш учун махсус ваколати бўлса, ушбу орган қабул қилган ҳужжат бир хил даражадаги бошқа вазирлик, давлат қўмитаси ёки идора томонидан қабул қилинган меъерий - ҳуқуқий ҳужжатга нисбатан юқори юридик кучга эга бўлади.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинганлигининг 26 йиллигига бағишланган тантанали тадбирдаги нутқида: “Фарзандларимизнинг қобилиятини рўёбга чиқаришга болалиқдан эътибор бериб, уларнинг камолоти учун барча имкониятларимизни сафарбар этсак, юртимиздан яна кўплаб Берунийлар, Ибн Синолар, Улуғбеклар етишиб чиқади. Мен бунга ишонаман”,- деди.

Давлат раҳбари ҳуқуқий маданият ҳақида фикр билдириб: “Ҳар қандай қонун маълум ҳуқуқ бериш билан бирга, зиммамизга мажбурият ҳам юклайди.

Асосий қонунимиз билан барча фуқаролар зиммасига Конституция ва қонунларга амал қилиш, бошқаларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари, шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилиш мажбурияти юклатилган.

Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятнинг шаклланиши, авваламбор, тарбия ва муҳит билан бевосита боғлиқдир. Қонунларга ҳурмат одамларимизнинг ҳуқуқий онги ва маданияти асосида шаклланади. Яъни, айрим кишилар жазодан кўрқиб қонунга итоат этса, бошқалар болаликда олган тарбиясига кўра қонунни ҳурмат қилади.

Шу боис биринчи навбатда аҳоли, айниқса, ёшлар ўртасида ҳуқуқий тарбияни кенг йўлга қўйишимиз лозим.

Оддий қилиб айтганда, фарзандларимизга болалик пайтидан “яхши” ва “ёмон”, “мумкин” ва “мумкин эмас” деган тушунчалар ўртасидаги фарқни ўргатишимиз, ўзимиз эса уларга доим шахсий намуна бўлишимиз керак”,- деди.

Асосий қонунимизнинг мазмун-моҳиятини билиш бугунги куннинг зарурати эканлигини англаб етишимиз керак.

Ҳар бир суверен давлатнинг бош ҳуқуқий асоси бу унинг Конституциясидир. Конституциямизнинг яратилиши ўзига хос ривожланиш йўлини босиб ўтганлиги билан тавсифланади. Ўтиш давридаги мураккаб замонда яратилган ушбу бебаҳо ва беназир ҳужжат асосий қонун шаклида жамиятнинг, халқнинг манфаати ҳамда келажагига умид ва ишонч уйғотди, ижтимоий тараққиётга мўлжал олувчи йўлчи юлдуз бўлиб хизмат қилиб келмоқда.

Конституциямизнинг ишлаб чиқилиши ва қабул қилиниши Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислам Каримов номи билан боғлиқ. Маълумки Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қизгин муҳокамалар натижасида суверен демократик давлатнинг Конституцияси сифатида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинди. Асосий қонунимиз давлат мустақиллигимизнинг меваси, маҳсули халқ манфаатини таъминловчи олий қонун сифатида яратилди ва хурлигимиз мадҳияси сифатида яшамоқда. Конституция келажаги буюк Ўзбекистоннинг қад ростлаши учун, адолатли ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш учун мустаҳкам ҳуқуқий пойдевор бўлиши шак-шубҳасиздир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг ўзига хос хусусиятларини куйидагиларда:

Биринчидан, ушбу ҳужжатда ҳуқуқий ва сиёсий онгнинг энг юксак ютуқларини, ҳозирги замон, конституциявийлик илмини ўзига жалб этгани, ўзбек халқи маданияти ва миллий анъаналарининг чуқур илдизларига суянилганлиги;

Иккинчидан, бу ҳужжат, Ўзбекистон Республикасидаги аввалги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий тизимни амалда бошқа тизимга айланганлигини, тубдан ўзгариш рўй берганини Конституциявий мустаҳкамлаганлигини кўриш мумкин.

Бир сўз билан айтганда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси мазмунан янги сиёсий ҳужжатдир. Унда ижтимоий-сиёсий хусусият, уни ривожлантиришнинг асосий ғоялари, республика ички ва ташқи сиёсатининг энг муҳим йўналишлари белгилаб берилди. Асосий қонун дунё сиёсий харитасида янги суверен давлат - Ўзбекистон Республикаси пайдо бўлганлигини мустаҳкамлаб қўйди.

1.2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси таълим ва тарбия жараёнларининг асосий қонун ҳужжати сифатида.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қоидалари ҳамиша устивор, бирламчи кучга эгадир. Бошқа қонунларнинг барчаси у ёки бу тарзда конституциявий меъёрлар асосида яратилади, уни ривожлантиради ва рўёбга чиқаради. Унинг асосида норматив ҳуқуқий-ҳужжатлар ишлаб чиқилади. Мамлакатимиз Конституцияси кучли ахлоқий заминга эгадир. Унда аввало инсонпарварлик, адолат ғоялари мустаҳкамлаб қўйилган. Конституциянинг “инсонга қаратилганлиги” хусусиятини алоҳида ажратиб кўрсатиш лозим. Конституциянинг марказида инсон, фуқаро, унинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари туради. Ислон Каримов таъкидлаганидек: “Эндиликда инсон, унинг ҳаёти, эрки, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа ажралмас ҳуқуқ ҳамда эркинликлари муқаддас саналиб, улар давлат томонидан кафолатланади”.

Мазмун - моҳияти билан ҳуқуқий демократик давлатда ҳеч бир фуқаро ҳеч бир одам ўз ижтимоий-шаҳсий ҳаётини, ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни Конституциясиз тасаввур қила олмайди. Шунинг учун ҳам биз Конституциямиз мазмун-моҳиятини чуқур билишимиз, олдимизда турган муаммоларни ечишда Асосий Қонунимиздан жавоб топишга интилишимиз лозим.

Мустақил давлатимизнинг Конституцияси келажаги буюк давлатнинг ишончли ҳуқуқий кафолатларини мустаҳкамлайди. У бизга инсон ҳуқуқлари, демократия, эркинлик, барқарорлик ва тараққиёт тамойиллари йиғиндисини ифодалайдиган ҳуқуқий ва адолатли давлат қуриш йўлларини аниқ ифода этган ва халқ манфаатларини ҳимоя қилувчи энг олий қонун сифатида доимий йўлчи юлдуз бўлиб халқимиз бораётган йўлни ёритиб боради.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов Конституциянинг 8-йиллигига бағишланган тантанали маросимда шундай деган эди: “Мен Конституцияни болалар боғчасидан бошлаб ўрганишни, мактабларда дарслик тариқасида ўқитишни, олий ўқув юртларида маҳсус бир дарс сифатида ўрганишни бугун барча мутассадди раҳбар ва ташкилотларимизга топшириқ тариқасида айтмоқчиман. Токи униб ўсиб келаётган ёш авлодимиз Конституциянинг мазмун-моҳиятини, у халқимизнинг истиқлол йилларида эришган улкан тарихий ютуқ эканини теран англаб етсин”.

Асосий Қонунимизнинг олдинги қонунлардан ва бошқа давлатларнинг Конституцияларидан ажралиб турадиган ўзига хос жиҳатлари қуйидагилардан иборат:

биринчидан, 1992 йилги Конституциямиз ўзининг туб моҳияти ва фалсафаси, мақсадлари ва ғояларига кўра янги ҳужжатдир;

иккинчидан, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ўзининг ички тузилиши ва янги конституциявий институтлари билан ажралиб туради;

учинчидан, Асосий Қонун бошқа конституциялардан фарқли ўлароқ, ўта мафкуралаштириш ва сиёсатлаштириш руҳи билан суғорилмаган. Унда коммунистик мафкура, синфийлик, партиявийликдан асар ҳам йўқ;

тўртинчидан, Конституциямиз жаҳон ҳамжамияти томонидан эътироф этилган халқаро ҳуқуқ талаб ва қоидаларига жавоб берадиган тарзда тайёрланган;

бешинчидан, Конституциямиз жаҳон конституциявий тажрибасига кенг таяниши ва ижобий томонлардан атрофлича фойдаланганлиги билан ҳам ажралиб туради. Конституциямиз энг таракқий этган мамлакатлар, хусусан, АҚШ, Туркия, Франция, Германия Швеция, Италия каби Ғарб давлатлари, руҳияти ва этник жиҳатлардан бизга яқин бўлган Япония, Миср, Ҳиндистон ва бошқа Шарқ давлатларининг бой тажрибасидан энг демократик жиҳатларини, инсонпарварлик ғояларини тараннум этувчи халқаро ҳужжатларнинг талабларини ўзида жамлаган;

олтинчидан, Конституциямизни мустақил давлатимиз равнақининг ҳуқуқий кафолати даражасига кўтарувчи энг муҳим белги унда жаҳоннинг илғор конституциявий тажрибасини миллий-маънавий ва ҳуқуқ қадриятларимизга, ўзбек халқининг бой тарихига уйғунлаштирилиб қўлланилганидадир.

Мустақил давлатимизнинг 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Конституцияси аввалги Конституциялардан ўзининг юридик мазмун ва моҳияти жиҳатидан фарқ қилиб, бу Конституцияда давлатнинг мустақиллиги мустаҳкамланди. Конституциямизнинг асосий моҳияти унинг халқ манфаатлари учун хизмат қиладиган, ҳуқуқий демократик давлат қуриш асослари белгилаб берилганлигидадир.

Ўзбекистон Республикаси демократик ҳуқуқий давлат қуриш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш учун ҳаракат қилар экан, ҳар томонлама ривожланган, эркин шахсни шакллантиришни ўзининг асосий вазифаларидан бири деб билади. Таълим соҳасида мақсадга йўналтирилган давлат сиёсатини олиб бориш ва бу вазифани ечишда асосий воситалардан биридир.

Таълим олиш ҳуқуқи шахснинг асосий ҳуқуқларидан биридир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 41-моддасида ҳам билим олиш ҳуқуқи ҳамма учун кафолатланганлиги белгилаб қўйилган. Ўзбекистон

Республикаси Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясига (1948 йил) асосланиб берилган ҳуқуқни амалга оширишнинг фаолият кўрсатаётган механизмини яратди.

Таълим олиш ҳуқуқига тегишли халқаро ҳужжат – БМТ томонидан 1960 йил 14 декабрда қабул қилинган “Таълим соҳасидаги камситишларга қарши кураш тўғрисида”ги Конвенция шуни эътироф этадики, “таълим” ибораси ўқитишнинг барча турларини ва босқичларини қамраб олади ва таълим олиш имконига эга бўлиш, таълимнинг даражаси ва сифати, шунингдек, таълим бериш шароитларини ўз ичига олади.

Халқаро ҳуқуқ нормалари бошланғич таълимнинг мажбурий ва бепул қилишни, ўрта таълимни унинг барча турларида умум эришадиган қилишни ва ундан ҳамманинг фойдаланишини таъминлашни, олий таълимни тўла тенглик асосида ва ҳар бир кишининг қобилиятидан келиб чиқиб барча эриша оладиган қилишни, қонунда белгиланган ўқишнинг мажбурийлигини таъминлашни тавсия этади.

Ўзбекистон Республикаси ўзи олган мажбуриятларга амал қилиб узлуксиз таълимнинг барқарор тизимини яратди, шахснинг таълим олиш ҳуқуқини амалга ошириш механизмини мустаҳкамлаб қўйди. Таълимнинг ягона тизими қуйидагиларни ўз ичига олади:

- мактабгача таълим;
- умумий ўрта таълим;
- ўрта махсус, касб-хунар таълими;
- олий таълим;
- олий ўқув юртидан кейинги таълим;
- кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш;
- мактабдан ташқари таълим.

Таълим шакли ва босқичларининг кўп хиллилиги шахснинг эҳтиёжлари ва қизиқишларидан келиб чиққан ҳолда унинг таълим олиш ҳуқуқини иложи борича тўлароқ амалга оширишга имкон беради.

Таълим олиш ҳуқуқининг мазмуни шундан иборатки, у Ўзбекистон Республикасининг ҳар бир фуқароси учун таълим ва тарбиянинг барча шаклларида тенг фойдаланиш имкониятини беради.

Таълим олиш ҳуқуқини амалга ошириш қуйидагилар орқали таъминланади:

- таълим олиш учун зарур ижтимоий-иқтисодий шароитларни яратиш;
- давлат ва нодавлат таълим муассасаларининг тармоғини яратиш;
- давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг барча учун имконияти борлиги;
- давлат таълим муассасаларидаги таълимнинг бепуллиги;
- таянч маълумоти олишнинг мажбурийлиги;
- таълимнинг турли шакллари кўллаш;
- таълим муассасаларининг сиёсий партиялар ва ижтимоий-сиёсий ҳаракатларга қарам эмаслиги.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 41-моддасида “Ҳар ким билим олиш ҳуқуқига эга. Бепул умумий таълим олиш давлат томонидан кафолатланади. Мактаб ишлари давлат назоратидадир” деб кўрсатилган.

Фуқароларнинг ушбу конституциявий ҳуқуқини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинган.

Давлат фақат таълим олиш ҳуқуқини амалга ошириш учун шароитлар яратибгина қолмай, мамлакатдаги мактаб ишларини назорат ҳам қилиб туради. Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда ҳар бир кишининг эҳтиёжига кўра таълим олиш ҳуқуқини таъминлашнинг ишчан механизми шаклланган бўлиб, у тегишли моддий - техник шарт - шароитлар билан мустаҳкамланган. Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилишга бағишланган барча қонунлар ва ҳуқуқий ҳужжатлар негизида Конституцияда назарда тутилган демократик рух билан суғорилган асосий ғоя ва қоидалар ётади. Конституция асосида ишлаб чиқилган ва қабул қилинган барча қонунлар Конституциявий тамойилларни ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларида жорий этилиши учун муҳим восита вазифасини бажаради.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ҳуқуқ ва эркинликлар билан бир қаторда фуқароларнинг бурчлари ҳам белгилаб берилган.

1.3. Мактабгача таълимга оид меъёрий ҳужжатлар.

Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари: “Таълим тўғрисида”ги Қонуннинг 30-моддаси орқали фарзандлар тарбияси ва таълим олишлари, уларнинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатлари ҳимояси борасида ота-оналарнинг ўрни ва жавобгарлиги оширилди.

Бугунги мактаб боласидан аниқ билимларгина эмас, фикрлаш кўникмаси, катталар ва тенгдош ўртоқларини тушуниш, улар билан ҳамкорлик қилиш ҳам талаб этилади. Шунинг учун бола мактабга қадам қўяётганида қанчалик билимга эга эканлиги эмас, балки унинг янги билимларни эгаллашга тайёрлиги, атроф-оламга мослашиши кўникмаси, воқеа-ҳодисани мустақил равишда таҳлил этиши ва мустақил ҳаракат қилиши муҳимроқ ҳисобланади.

Болани бирор нарсага ўргатишгина эмас, унда ўз кучига ишончни орттириш, ўз ғоясини ҳимоя қилиш, мустақил равишда бир қарорга келиш ҳамда унда “Мен” концепциясини шакллантириш ҳам муҳимдир.

Ўзбекистон Республикасида давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида Низом”га мувофиқ бола мактабгача таълимни уйда, ота-оналарнинг мустақил равишда таълим ва тарбия бериши орқали ёки доимий фаолият кўрсатадиган мактабгача таълим муассасаларида, шунингдек, муассасага жалб қилинмаган болалар учун мактабгача таълим муассасаларида, мактабларда, маҳаллаларда ташкил этилган махсус гуруҳлар ёки марказларда олади.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига ўтиши ҳамиша унинг ҳаёти, ахлоқи, қизиқиш ва муносабатларида жиддий туб ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун мактабгача ёшдаги болани мактабгача таълим муассасасида ёки уйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, боланинг ёш хусусиятига доир билим, кўникма ва малакалар билан таништириш керак

бўлади. Бундай таништирув мослашув даврининг жиддий кийинчиликларидан халос бўлишга ёрдам беради.

Боланинг мактабга тайёргарлиги ундаги идрок, кузатиш, хотира, тафаккурнинг ривожланиши, вақт ва фазовий тушунчалар олами, ижтимоий ходисалар ҳақидаги тасаввурларнинг шаклланиши билан белгиланади.

Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари юқорида қайд этилган вазифаларни амалга оширишдаги меъёрий ҳужжат ҳисобланади.

Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари (кейинги ўринларда “Давлат талаблари”) Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастурига мувофиқ ишлаб чиқилган бўлиб, Республикада идоравий бўйсунуши ва мулкчилик шаклидан қатъий назар мактабгача таълим тизими ҳамда оилаларда болани тўлақонли тарбиялаш, таълим бериш ва ривожлантириш, уни мактабга самарали тайёрлашда қўлланиши мажбурий бўлган давлат ҳужжатиدير.

Давлат талаблари 0-7 ёшли боланинг қай даражада ривожланганлиги ва эгаллаган ютуқларини баҳолаб боровчи талаблар бўлиб, улар билим, малака ва кўникмалар ривожланишининг кўрсаткичларини белгилайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги "Мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида"ги 528-сонли қарори қабул қилинди. Унга кўра, МТМ мақсадлари қуйидагилардан иборат:

- Болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш;
- Болаларни таълим ва тарбия орқали мактабга сифатли тайёрлаш;
- Болаларни мактабгача таълимга жалб қилиш.

Давлат мактабгача таълим муассасасида беш кунлик иш ҳафтаси учун, қоида тариқасида, қуйидаги иш тартиби жорий этилади:

- 12 соатли;
- 10,5 соатли;

- 9 соатли;

- 4 соатли.

Давлат мактабгача таълим муассасасига 3 ёшдан 7 ёшгача бўлган болалар қабул қилинади (аввал бу кўрсаткич 2-6 ёшни ташкил қилган, алоҳида ҳолатларда 7 ёшгача қатнашга рухсат берилган).

Айни пайтда Ўзбекистон Республикасида 3-7 ёшда бўлган 2,3 миллион боланинг 31 фоизигина мактабгача таълим муассасалари томонидан қамраб олинган. Президент Шавкат Мирзиёев ана шу соҳага эътибор қаратиб, Мактабгача таълим вазирлигини ташкил этиш тўғрисидаги қарорни имзолаганди. Янги вазирлик раҳбарияти тез фурсатда халқ билан мулоқотга киришишни бошлади.

Вазирлик раҳбарияти келгусида 3 ёшдан кичик болалар қисқа муддатли тарифдаги МТМ хизматидан фойдаланиши мумкинлигини, шунингдек, ёш чегараси ўзгариши мумкинлигини таъкидлаб ўтди.

Мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, мактабгача таълим муассасалари тармоғини кенгайтириш, малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, болаларни мактаб таълимига тайёрлаш даражасини тубдан яхшилаш, таълим-тарбия жараёнига замонавий таълим дастурлари ва технологияларини татбиқ этиш, болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш мақсадида қуйидагиларни ўз ичига олган

1. Мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш бўйича 2017-2021 йилларга мўлжалланган дастур 2017-2021 йилларда мактабгача таълим муассасаларини янгидан қуриш, реконструкция қилиш ва мукамал таъмирлашнинг асосий параметрлари, молиялаштириш ҳажми ва манбалари;

2. 2017-2021 йилларда мактабгача таълим муассасаларида болаларни мактаб таълимига тайёрлаш бўйича қисқа муддатли гуруҳларни ташкил қилишнинг асосий параметрларини тасдиқлашни.

Дастурнинг асосий мақсадли вазифалари ва йўналишлари этиб қуйидагилар белгиланган:

Илғор хорижий тажрибани ҳисобга олган ҳолда болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш шароитларини яратиш;

Мактабгача таълим сифатини ошириш, мактабгача таълим муассасаларида болаларни мактабга сифатли тайёрлашни тубдан яхшилаш, таълим-тарбия жараёнига жаҳон амалиётида кенг қўлланиладиган замонавий таълим дастурлари ва технологияларини жорий этиш;

Мактабгача таълим муассасаларида 5-6 ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш бўйича 6100 та қисқа муддатли гуруҳни ташкил этиш;

Замонавий педагогик технологиялар ва услубларни инобатга олган ҳолда мактабгача таълим муассасаларига педагог кадрларни тайёрлаш ва малакасини оширишнинг ўқув режа ва дастурларини такомиллаштириш;

2200 та мактабгача таълим муассасасининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, шу жумладан қишлоқ жойларда мактабгача таълим муассасаларини янгидан қуриш, уларни замонавий талабларга жавоб берадиган инвентарь, жиҳоз, ўқув-методик қўлланмалар ва мультимедиали воситалар билан таъминлаш.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги “Мактабгача таълим муассасаларининг фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги 528-сон қарори.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017 — 2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2016 йил 29 декабрдаги ПҚ-2707-сон қарорига мувофиқ

- Давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида
- Нодавлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида
- Жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган болалар учун ихтисослаштирилган давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида

- Мактабгача таълим муассасаси тарбияланувчиларининг соғлом ва хавфсиз овқатланишини ташкил этиш тартиби тўғрисида низомлар тасдиқланган.

1. Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги 528-сон қарорига 1-илова: “**Давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида НИЗОМ**”дан (кўчирма)

✓ давлат мактабгача таълим муассасасининг мақсади ва вазифаларини, унинг фаолиятини ташкил этиш, молиялаштириш ва давлат мактабгача таълим муассасасини бошқариш тартибини белгилайди.

✓ давлат мактабгача таълим муассасаси мактабгача таълимга кўйиладиган давлат талаблари, таълим-тарбия дастурлари, санитария қоидалари, нормалари ва гигиена нормативлари талабларига мувофиқ мактабгача ёшдаги болаларда (кейинги ўринларда болалар деб аталади) жисмоний ривожланиш, ўз-ўзига хизмат ва гигиена, ижтимоий-коммуникатив ривожланиш, нутқ, ўқиш ва чет тилларни ўрганиш, билиш жараёни, дунё ҳақидаги билимлар ва дунёни англаши, ижодий-эстетик ривожланишини таъминлайди.

✓ давлат мактабгача таълим муассасаси ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, ушбу Низомга, шунингдек ўз уставига амал қилади.

✓ давлат мактабгача таълим муассасаси юридик шахс ҳисобланади, Ўзбекистон Республикасининг Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи давлат тилида ёзилган муҳрга, мустақил балансга, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг ғазначилигида бюджет ва бюджетдан ташқари шахсий ғазна ҳисоб варақларига эга бўлади.

✓ Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ, давлат мактабгача таълим муассасасини аккредитация қилиш давлат ваколатли органи томонидан аттестация асосида амалга оширилади.

Қуйидагилар давлат мактабгача таълим муассасасининг мақсади ҳисобланади:

✓ Болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш;

✓ Таълим-тарбия бериш орқали болаларни мактаб таълимига сифатли тайёрлаш;

✓ Болаларни мактабгача таълим билан қамраб олиш.

Қуйидагилар давлат мактабгача таълим муассасасининг вазифалари ҳисобланади:

➤ Болаларнинг ҳаётини муҳофаза қилиш ва соғлиғини мустаҳкамлаш;

➤ Болаларда халқимизнинг юксак маънавияти ва инсонпарварлик анъаналарига садоқат туйғуларини шакллантириш;

➤ Боланинг шахсини ва бошқа жиҳатларини ривожлантирган ҳолда уни бошланғич таълимни олишга тайёрлаш;

➤ Боланинг ривожланишидаги (нутқида, кўришида, эшитишида) енгил нуқсонларни коррекциялашни амалга ошириш;

➤ Таълим-тарбия жараёнига замонавий таълим дастурлари ва технологияларини жорий этиш.

2. Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги 528-сон қарорига 2-илова **“Нодавлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида НИЗОМ”**дан кўчирма:

✓ нодавлат мактабгача таълим муассасаларининг мақсади ва вазифаларини, унинг фаолиятини ташкил этиш, молиялаштириш ва нодавлат мактабгача таълим муассасасини бошқариш фаолиятини тартибга солиди.

Нодавлат мактабгача таълим муассасасининг мақсади:

✓ Мактабгача ёшдаги болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш;

✓ Таълим-тарбия бериш орқали болаларни мактаб таълимига сифатли тайёрлаш;

✓ Болаларни мактабгача таълим билан қамраб олиш.

Нодавлат мактабгача таълим муассасасининг вазифалари:

- Таълим-тарбия жараёнига замонавий таълим дастурлари ва технологияларини жорий этиш;
- Болаларнинг ҳаётини муҳофаза қилиш ва соғлиғини мустаҳкамлаш;
- Бола шахсини соғлом ва етук, мактабда ўқишга тайёрланган тарзда шакллантириш;
- Боланинг интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожланишини таъминлаш;
- Боланинг ривожланишидаги (нутқида, кўришида, эшитишида) енгил нуқсонларни коррекциялашни амалга ошириш;
- Болаларда халқимизнинг юксак маънавияти ва инсонпарварлик анъаналарига садоқат туйғуларини шакллантириш.

Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги 528-сон қарорига 3-илова “Жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган болалар учун ихтисослаштирилган давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида **НИЗОМ**”дан кўчирма:

Жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача ёшдаги болаларни соғломлаштиришга йўналтирилган ихтисослаштирилган давлат мактабгача таълим муассасаларининг мақсади ва вазифаларини, унинг фаолиятини ташкил этиш, молиялаштириш ва ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасасини бошқариш тартибини белгилайди.

Ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасаси таълим-тарбия бериш, коррекцион-педагогик ва даволаш-соғломлаштириш фаолиятни олиб борувчи муассаса ҳисобланади.

- Жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган болаларни уларнинг билиш имкониятларига мувофиқ тарбиялаш, нуқсонларни коррекциялаш, имкониятига мувофиқ мактаб таълимига тайёрлаш, жамиятга мослашувига кўмаклашиш мақсадида ташкил этилади.

Ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасасининг вазифалари:

- ✓ мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари ҳамда улар асосида ишлаб чиқилган ихтисослаштирилган мактабгача таълим

муассасаларида таълим-тарбия ва соғломлаштириш ишларига қўйиладиган талабларга мувофиқ болаларнинг таълим-тарбия олишларини ва коррекцион педагогик ишни таъминлаш;

✓ коррекцион таълим-тарбия жараёнини шахсга йўналтирилган, индивидуал тарзда ташкил этиш;

✓ боланинг ижтимоий-ҳиссий ривожланиши, ҳаётий қобилиятлари шаклланиши учун зарур коррекцион-ривожлантирувчи таълим-тарбия муҳитини яратиш;

✓ боланинг жисмоний ёки психик ривожланишидаги нуқсонларни бартараф этиш учун зарурий коррекцион педагогик ишни ташкиллаштириш;

✓ болаларни ижтимоий ҳаётга ва мактаб таълимига сифатли тайёрлаш.

30.09.2017да Ўзбекистон Президентининг ПФ-5198-сон “Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони ва Президентнинг 30.09.2017 йилдаги ПҚ-3305-сон “Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги қарори эълон қилинди. Ушбу қарорда:

“Мактабгача таълим соҳаси узлуксиз таълим тизимининг бирламчи бўғини ҳисобланиб, у ҳар томонлама соғлом ва баркамол бола шахсини тарбиялаш ва мактабга тайёрлашда ғоят муҳим аҳамият касб этади.

Мустақиллик йилларида республикада таълим-тарбия тизими ва баркамол авлодни тарбиялаш давлат сиёсатининг асосий устувор йўналишлари даражасига кўтарилди. Бироқ ўтказилган таҳлиллар мактабгача таълим соҳасида олиб борилаётган ишларнинг самараси ва натижаси етарли даражада эмаслигини кўрсатмоқда.

Жумладан, сўнгги 20 йил давомида давлат тасарруфидаги мактабгача таълим муассасалари сони 45 фоиздан зиёдроқ камайган бўлиб, бугунги кунда республика бўйича болаларнинг мактабгача таълим билан қамраб олиниши 30 фоизни ташкил этади. Шунингдек, мактабгача таълим

муассасаларининг моддий-техника базаси замонавий талабга жавоб бермайди.

Узлуксиз таълим тизимининг муҳим бўғини бўлган мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш, самарали давлат бошқаруви тизимини яратиш, мактабгача таълим муассасалари давлат ва нодавлат тармоғини кенгайтириш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, уларни малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, мактабгача таълим муассасаларига болаларни камраб олишни кескин ошириш, таълим-тарбия жараёнларига замонавий таълим дастурлари ва технологияларини татбиқ этиш орқали - болаларни ҳар томонлама интеллектуал, маънавий-эстетик, жисмоний ривожлантириш ҳамда уларни мактабга тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш” мақсадида ушбу фармон қабул қилинганлиги таъкидланган.

Юқоридаги Фармон ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари ҳам қабул қилинган.

Ушбу меъёрий ҳужжатлардан кўзланган асосий мақсад мактабгача таълимни бошқаришнинг замонавий механизмларини жорий этиш, тарбия ва ўқув жараёнини такомиллаштириш, мактабгача таълим муассасаларини юқори малакали мутахассислар билан тўлдириш, уларнинг инфратузилмаси ва моддий-техник жиҳозланишини яхшилаш, энг асосийси болажонларимизнинг баркамол, соғлом бўлиб ривожланишлари учун зарур шарт-шароитларни яратиш.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган барча ислохотлар буюк келажагимизнинг порлоқ бўлиши учун йўналтирилганлигини кўрсатиб турибди.

Назорат саволлари:

1. Конституциянинг мазмун-моҳияти ҳақида нима биласиз?
2. Қонун ва қонун ости ҳужжатларини бир-биридан фарқлаб беринг.
3. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида кафолатланган ҳуқуқ ва эркинликларингизни айтиб беринг.
4. Нодавлат мактабгача таълим муассасасининг мақсадини айтиб беринг?

2-мавзу: Мактабгача таълим муассасаларида ҳуқуқий таълим-тарбия тизимини йўлга қўйиш масалалари.

Режа:

- 2.1. Соғлом ва билимли ёш авлод миллат равнақининг пойдевори.
- 2.2. Бола ҳуқуқларининг ҳуқуқий-меъёрий асослари.
- 2.3. “Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни
- 2.4. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция.

***Таянч иборалар:** Декларация, конвенция, яшаш, ривожланиш, ҳимояланиш, иштирок этиш, тажоввуз, зўравонлик, эксплуатация, одам савдоси, таълим, тарбия, баркамол авлод, бола ҳуқуқлари, зарарли ахборот.*

2.1. Соғлом ва билимли ёш авлод миллат равнақининг пойдевори.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, соғлом ва билимли ёш авлод мамлакат бойлиги, миллат равнақини таъминлайдиган мустаҳкам пойдевордир.

Истиклол йилларида ижтимоий-гуманитар соҳада амалга оширилаётган изчил ислоҳотлар жараёнида аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш учун йўналтирилган давлат харажатлари 5 баробар кўпайди, халқимиз турмуш даражаси сезиларли равишда ошди. Хусусан, “Болаларни асрайлик” халқаро ташкилоти томонидан тузилган жаҳон рейтингда Ўзбекистон

болалар саломатлигини мустаҳкамлаш борасидаги катта ғамхўрлик кўрсатаётган энг илғор етакчи ўн мамлакат қаторидан жой олди.

Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ инсон ҳуқуқларига оид халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган тамойилларига таяниб, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини босқичма-босқич ислоҳ этиш, бола ҳуқуқларига оид халқаро ҳуқуқ нормаларини миллий қонунчиликка имплементация қилиш ва қонунчиликни такомиллаштиришга жиддий эътибор қаратилди. Бу борада вояга етмаганларни моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлашни кўзда тутувчи муҳим ислоҳотлар амалга оширилди. Жумладан, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ этиш бўйича давлат дастури, Мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастури ҳамда 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегиясининг қабул қилингани ушбу йўналишда амалга оширилган муҳим ислоҳотлар саналади.

2.2. Бола ҳуқуқларининг ҳуқуқий-меъёрий асослари.

Ўзбекистонда Бола ҳуқуқлари бўйича 100 дан зиёд қонунлар, Президент фармонлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган. Энг муҳими, мамлакатимизда бола ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича комплекс ҳуқуқий асослар яратилди.

Айниқса, 2008 йил 8 январда амалга киритилган “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонун Ўзбекистонда бола ҳуқуқларига оид биринчи тарихий ҳужжат бўлди.

Мазкур Қонуннинг қабул қилиниши, биринчидан, бола ҳуқуқларига оид қонун ҳужжатларининг кодификация қилинишига замин яратишга, иккинчидан, БМТнинг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясида белгиланган бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид халқаро стандартларга миллий қонунчиликнинг мослигини таъминлашга хизмат қилади. Учинчидан, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмининг ошкора ва

самарали бўлиши учун бола ҳуқуқлари ҳимоя қилинишининг аниқ кафолатларини белгилаб олишга имконият берди.

Шунингдек, 2010 йил 30 сентябрда “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонуннинг амалга киритилиши бола ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асосларини янада мустаҳкамлади. Яъни ушбу Қонун вояга етмаганларнинг назоратсизлигини ва улар ўртасида ҳуқуқбузарликлар келиб чиқишининг олдини олишга қаратилган комплекс ҳуқуқий чоратadbирлар тизимини белгилаб берди.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда болаларни ижтимоий-иқтисодий ва маданий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ҳамда уларга кенг имкониятлар яратишга қаратилган ўта муҳим умуммиллий давлат дастурлари қабул қилинди. Эндиликда улар босқичма-босқич амалга оширилмоқда.

Бундай муҳим ҳужжатлар юртимизда инсон ҳуқуқлари, шу жумладан, бола ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳар томонлама ҳимоя қилиш борасида ўзига хос ҳуқуқий тараққиётга эришилганлигининг ёрқин амалий ифодасидир.

Умуман айтганда, бугунги кунда Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича ўзига хос миллий-ҳуқуқий тизим шаклланган бўлиб, айти пайтда мамлакатимиз бу йўлда дадил қадам ташлаётган давлатлардан биридир.

Нима учун Ўзбекистонда Бола ҳуқуқларига катта эътибор қаратилади. Буни қуйидагилар билан изоҳлаш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг 40% ни 18 ёшгача бўлган болалар ташкил этади, 64%ни эса – 30 ёшгача бўлган ёшлар.

Шу сабабли, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари соҳасида давлат сиёсатининг устувор йўналиши болалар ва ёшларнинг жисмоний, интеллектуал ва маънавий ривожланиши учун қулай ва энг яхши шароитларни яратиш, шунингдек кўп болали оилаларни, етим болаларни ва

оила муҳитидан маҳрум бўлган болаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳисобланади.

Мамлакатимизда болалар ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг зарур ҳуқуқий базаси яратилган. Таъкидлаш жоизки, мустақилликка эришилгандан сўнг Ўзбекистон қўшилган илк халқаро шартномалардан бири БМТнинг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясидир.

Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг қонунчилик асоси аввало Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланган меъёрлар ва қонунларга таянади. Миллий қонунчиликдаги устувор йўналишлардан бири – бу болаликни муҳофаза қилиш бўйича БМТ халқаро конвенциялари қоидаларини имплементация қилишдан иборат бўлиб, мазкур йўналишда ЮНИСЕФ билан фаол ҳамкорлик олиб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси 1992 йил 9 декабрда БМТнинг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясини ратификация қилиши бола ҳуқуқларига оид давлат сиёсатининг шаклланиши учун замин яратди ва ушбу сиёсат бола ҳуқуқларини амалга ошириш ва ҳимоя қилиш билан боғлиқ муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш учун самарали механизмни яратишга қаратилган давлат органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг изчил олиб борилаётган фаолиятида намоён бўлмоқда. Шу боис, бола ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш учун зарур бўлган ҳуқуқий ва ташкилий шароитлар ва кафолатлар яратиш Ўзбекистон давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

Мамлакатимиз Ишга қабул қилиш учун энг кичик ёш тўғрисидаги конвенцияга (Женева, 1973 йил 26 июнь) ҳамда Болалар меҳнатининг оғир шакллари тақиқлаш ва уларга барҳам беришга доир шошилиш чоралар тўғрисидаги конвенцияга (Женева, 1999 йил 17 июнь) ҳам қўшилди ва ушбу ҳужжатлар қоидаларидан келиб чиқадиган ўз мажбуриятларини изчил бажариб келмоқда.

Шу билан бирга, Халқ таълими, Соғлиқни сақлаш, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирликлари, бошқа манфаатдор вазирлик ва

идоралар, маҳаллий ҳокимият органларининг оилавий муҳитдан маҳрум болаларнинг таълим олиши, даволаниши ва уларнинг брошқа ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасидаги саъй-ҳаракатларини мувофиқлаштириш борасида институционал механизмни йўлга қўйиш бугун тобора долзарб аҳамият касб этмоқда. Бунда комплекс идоралараро комиссияни тузиш, оилавий муҳитдан маҳрум болалар тарбияси билан шуғулланувчи барча давлат муассасаларида асаб тизими ва жисмоний ривожланишдаги нуқсонли бор болалар учун табақалаштирилган даволаш дастурларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга.

1989 йил 20 ноябрда БМТ Бош Ассамблеясининг 44/25-сонли резолюцияси билан қабул қилинган, 1990 йил 2 сентябрдан кучга кирган “Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция” шартнома кучига эга бўлган халқаро ҳуқуқий ҳужжат бўлиб, муқаддима, 3 қисм, 54 та моддадан иборат. Конвенциянинг 1- 41 моддалари болаларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари тўғрисида, 42 – 54 моддалари иштирокчи давлатларнинг мажбуриятлари тўғрисида.

“Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция”нинг принциплари:

➤ Болага нисбатан ҳар қандай камситишларнинг олдини олиш Барча ҳуқуқлар ҳеч қандай истисносиз барча болаларга нисбатан кўлланилади. Давлатнинг вазифаси – болани камситишнинг барча шаклларида ҳимояланганлигини таъминлаш ва ҳамда унинг ҳуқуқларини таъминлаб бериш учун барча зарур чораларни кўриш.

➤ Боланинг манфаатларини ҳар томонлама етарли таъминлаш. Болаларга нисбатан барча хатти-ҳаракатларда боланинг манфаатлари яхшироқ таъминланишига биринчи даражали эътибор берилади. Агар ота-она ёки васий бу вазифаларни бажара олмасалар, давлат болани унинг фаровонлиги учун зарур ҳисобланган ҳимоя ва ғамхўрлик билан таъминлаш вазифасини ўз зиммасига олади.

➤ Боланинг яшаб кетиш ва соғлом ривожланишини кафолатлаш. Ҳар бир бола яшаш учун ажралмас ҳуқуққа эга ва давлат боланинг яшаб

кетиши ва соғлом ривожланиши учун мумкин қадар юқори даражада имконият яратиб бериш мажбуриятини олади.

➤ Боланинг ҳуқуқларини тан олиш. Бола ўзининг фикрини эркин ифода этиш ҳуқуқига эга, жумладан, болага тааллуқли ҳар қандай муҳокама пайтида унинг фикри эътиборга олиниши шарт.

Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция муқаддимасидан кўчирма:

Ушбу Конвенцияга иштирокчи давлатлар, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Уставида эълон қилинган принципларга мувофиқ, жамият барча аъзоларининг ўзига хос бўлган кадр-қиммати, тенг ва ажралмас ҳуқуқлари эътироф этилиши Ер юзиде эркинлик, адолат ва тинчликни таъминлашнинг асосидир деб ҳисоблаб,

Бирлашган Миллатларнинг халқлари Уставда инсоннинг асосий ҳуқуқларига, инсон шахсининг шаъни ва кадр-қимматига бўлган ўз ишончларини тасдиқлаганликлари ҳамда катта эркинлик асносида ижтимоий тараққиёт ва турмуш шароитларини яхшилаш борасида кўмаклашишга аҳд қилганликларини эътиборга олиб,

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси ва инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро пактларда ҳар бир инсон мазкур ҳужжатларда кўрсатиб қўйилган ҳуқуқ ҳамда эркинликларга ирқи, тана ранги, жинси, тили, дини, сиёсий ёки бошқа эътиқодлари, миллий ёки ижтимоий келиб чиқиши, мулкӣ аҳволи, туғилиши ёки бошқа ҳолатлар билан боғлиқ белгиларига кўра ҳар қандай тафовутдан қатъи назар, эга бўлишини эълон қилганлиги ва бунга розилик билдирганлигини эътироф этиб,

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида болалар алоҳида ғамхўрлик ва ёрдам ҳуқуқига эгадирлар, деб эълон қилганлигини эслатиб,

жамиятнинг асосий бўғини ҳисобланмиш оила ва табиий муҳит унинг барча аъзолари, айниқса болалар ўсиб-улғайишлари ва фаровонликка эга

бўлишлари учун жамият доирасидаги мажбуриятларни ўз зиммасига тўлик оладиган бўлишига эришиш мақсадида зарур ҳимоя ва ёрдам билан таъминланиши лозим эканлигига ишонч ҳосил қилган ҳолда,

боланинг шахси соғлом ва ҳар томонлама уйғунлашган ҳолда камол топиши учун у оила муҳитида, бахт, меҳр-муҳаббат ва онгли тушуниш вазиятида ўсиши зарурлигини эътироф этиб,

бола жамиятда мустақил ҳаётга тўла тайёрланиши ва Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Уставида эълон қилинган ғоялар руҳида, айниқса тинчлик, кадр-қимматни ҳис этиш, сабр-тоқатлилиқ, эркинлик, тенглик ва бирдамлик руҳида тарбияланиши лозимлигини ҳисобга олиб,

болани мана шундай алоҳида ҳимоя қилиш зарурлиги 1924 йилги Бола ҳуқуқлари Женева декларациясида ва 1959 йил 20 ноябрда Бош Ассамблея томонидан қабул қилинган Бола ҳуқуқлари декларациясида назарда тутилганлигини ҳамда Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактда (жумладан, 23 ва 24-моддаларида), Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактда (жумладан, 10-моддасида), шунингдек ихтисослашган муассасалар ҳамда болаларнинг фаровонлиги масалалари билан шуғулланувчи халқаро ташкилотларнинг уставлари ва тегишли ҳужжатларида эътироф этилганлигини эътиборга олиб,

Бола ҳуқуқлари декларациясида кўрсатиб ўтилганидек, "бола, ҳали у жисмоний ва ақлий жиҳатдан камолотга етмаганлиги боис, алоҳида муҳофаза ва ғамхўрликка, шу жумладан туғилгунча ва туғилгандан кейин ҳам лозим даражадаги ҳуқуқий ҳимояга муҳтож" эканлигини эътиборга олиб,

Ижтимоий ва ҳуқуқий принциплар тўғрисидаги декларациянинг болалар ҳимояси ва бахт-иқболи, айниқса болаларни миллий ва халқаро даражаларда тарбиялашга бериш ҳамда уларни фарзандликка олиш пайтидаги ҳимояси ва бахт-иқболига доир қоидаларига, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Вояга етмаган болаларга нисбатан одил судлов юритишга доир минимал стандарт қоидалари ("Пекин қоидалари") ва

Фавқулудда ҳолатларда ва қуролли можаролар даврида аёллар ва болаларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги декларация қоидаларига таяниб,

жаҳондаги барча мамлакатларда ниҳоятда оғир шароитларда яшаётган болалар борлигини ҳамда улар алоҳида эътиборга муҳтож эканликларини эътироф этиб,

боланинг ҳимоя қилиниши ва уйғун равишда ривожланиши учун ҳар бир халқнинг анъаналари ва маданий қадриятлари муҳим аҳамият касб этишини муносиб тарзда ҳисобга олиб,

ҳар бир мамлакатда, хусусан, ривожланаётган мамлакатларда болаларнинг турмуш шароитларини яхшилаш учун халқаро ҳамкорлик қилишнинг муҳимлигини эътироф этиб,

қуйидагилар ҳақида келишиб олдилар:

(Конвенциядаги моддалардан тайёрланган тарқатма ёрдамида гуруҳлар иши ташкил этилади).

Бола ҳуқуқларини таъминлашда Ўзбекистон Республикаси БМТнинг:

- 1) Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт;
- 2) Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт;
- 3) Хотин-қизларга нисбатан камситишнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенция;
- 4) Ирқий камситишларга барҳам бериш тўғрисидаги конвенция ва Қийноқ ва муомала ва жазонинг шафқатсиз, ноинсоний ва қадр-қимматни камситувчи бошқа турлари тўғрисидаги конвенцияси каби бошқа асосий халқаро шартномаларига ҳам таянади.

БМТнинг олтита асосий халқаро ҳужжатиغا қўшилгач, Ўзбекистон Республикаси халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган принциплари ва нормаларига мувофиқ тарзда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича муайян халқаро мажбуриятларни ўз зиммасига олди.

2.3. “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. Ушбу Қонуннинг мақсади бола ҳуқуқларининг

кафолатлари соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат.

Мамлакатимизда бола ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш, фарзандларимизнинг қонуний манфаатларини муҳофаза этиш, энг муҳими, баркамол авлодни тарбиялаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Юртбошимизнинг “Фарзандларимиз биздан афзалроқ, биздан ўткирроқ, биздан покроқ, савоб ишларни биздан ҳам кўпроқ қиладиган бўлишлари лозим. Улар жаҳон умумбашарий ютуқларини эгаллаши, тарихимизни, маданиятимизни, буюк аجدодларимиз қолдирган меросни чуқур билмоғи керак. Бизнинг асосий куч-қудратимиз ва келажагимиз ана шунда. Бугун зўр умидлар билан кураётган янги жамиятимизнинг мазмун-моҳияти ҳам аслида ана шундадир” деган сўзлари бежиз эмасдир.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида Ўзбекистон Республикаси қўшилган илк халқаро шартнома, “Бола ҳуқуқлари” тўғрисидаги халқаро Конвенциядир. 1992 йил 9 декабрда, яъни мамлакатимиз Конституцияси қабул қилинган кундан бир кун ўтиб Ўзбекистон Республикаси мазкур халқаро ҳужжатга қўшилган.

Бу билан Ўзбекистон бола ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш бўйича бир қанча халқаро мажбуриятларни ўз зиммасига олди. Конвенция қоидаларига кўра, Ўзбекистон Республикаси Бирлашган Миллатлар ташкилотининг бола ҳуқуқлари бўйича Қўмитасига Конвенциянинг бажарилиши тўғрисида доимий равишда ҳисоботлар ҳам тақдим этиб туради.

Шуни таъкидлаш жоизки, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасидаги халқаро мажбуриятларни бажариш учун Ўзбекистон халқаро ҳуқуқий нормаларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш йўлида катта ишларни амалга ошироқда. Амалдаги қонунчиликда болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига, шунингдек уларнинг ҳимоясига алоҳида эътибор берилган.

Маълумки, бола ҳуқуқлари соҳасида қонунчиликнинг асосини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ташкил этади. Унга мувофиқ болада туғилиши биланоқ унинг ҳуқуқ ва эркинликлари вужудга келади ҳамда у давлат томонидан кафолатланади.

Болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича қонунчилик Бола ҳуқуқлари ҳақидаги Конвенцияга мувофиқ ҳолда такомиллаштиришга йўналтирилган.

2008 йил 7 январда “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қабул қилинди. Қонуннинг мақсади бола ҳуқуқларининг кафолатлари соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборатдир.

Мазкур Қонунда “бола”, “боланинг қонуний вакиллари”, “васийлик ва ҳомийлик”, “етим бола”, “жисмоний ва руҳий ривожланишида нуқсонлари бўлган бола”, “ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар”, “ногирон бола”, “отанинг ўрнини босувчи шахслар”, “ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган бола” тушунчалари, шунингдек, бола ҳуқуқларининг асосий кафолатлари ҳамда ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар ҳуқуқларининг қўшимча кафолатлари кўрсатиб ўтилган.

Ушбу ҳуқуқий ҳужжатнинг қабул қилиниши давлат томонидан ўсаётган авлодга кўрсатиладиган ғамхўрликнинг, шунингдек бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишни амалга оширишни янги даражага кўтарилишига замин яратади.

Фарзандларнинг яшаши, камол топиши учун оила бирдан-бир макон ва табиий муҳит бўлиб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 2-моддасига асосан, бола туғилган ва яшаб турган оилага унинг фаровон ҳаёт кечириши ва камолга етиши ҳақида ғамхўрлик қилиш, унинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш вазифаси юклатилади.

Юртбошимиз бола тарбияси ҳақида шундай деган эди: “Ҳар бир оқил инсоннинг ва жамиятимизнинг муқаддас вазифаси, айтиш мумкинки ҳаётининг маъноси қобил фарзандлар ўстириш, уларни ҳам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан мукамал қилиб тарбиялаш, камолини кўриш, ота-онасига, ватанига садоқатли кишилар этиб вояга етказишдан иборатдир”.

Шунинг учун ҳам ота-оналар болаларни ватанига содиқ, меҳнатсевар, ишбилармон ва жамият қурилишининг фаол иштирокчилари қилиб тарбиялашлари лозим. Болаларни тўғри тарбиялашда ҳуқуқий нормаларни билиш, давлат ва унинг қонунларини ҳурмат қилиш ҳам муҳим роль ўйнайди.

Ҳуқуқий нормалар ёш авлодни меҳнатга тўғри муносабатда бўлиш, давлат ва жамият олдидаги ўз бурчларини тўғри тушуниш ва уни оғишмай амалга ошириш руҳида тарбиялайди.

Жумладан, ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг болаларига таълим-тарбия беришга оид ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва масъулиятлари Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 27 августда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги Қонунида ҳам белгилаб берилган.

Вояга етмаган болаларнинг ота-оналари ёки қонуний вакиллари, дейилади Қонуннинг 30-моддасида, боланинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишлари шарт ҳамда уларнинг тарбияси, мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус касб ҳунари таълими олишлари учун жавобгардирлар.

Шу билан бирга ота-онаси тарбиясидан маҳрум бўлган вояга етмаган болаларнинг оилада тарбияланиш ҳуқуқини таъминлаш васийлик ва ҳомийлик органлари зиммасига юкланади. Васийлик ва ҳомийлик органлари ота-оналари тарбиясидан маҳрум бўлган вояга етмаган болаларни фарзандликка бериш, оилага тарбияга беришлари уларнинг оилада тарбияланиш ҳуқуқидан фойдаланишларини таъминлайди.

Шунинг учун ҳуқуқий тарбияни амалга ошириш, ҳуқуқий маданиятни шакллантиришга хизмат қилади.

Бола дунёга келгач, оила, боғча, мактаб ва маҳалла қучоғида яшайди, вояга етади ва табиийки тарбия ҳам олади. Бола онгида ҳуқуқий маданиятни ўстиришда оила, боғча, мактаб, маҳалла ва жамоат ташкилотлари ҳамкорлигини яратиш боланинг ҳуқуқий билим савиясини оширишга ёрдам беради.

Ёшларга ҳуқуқий тарбия бериш шахснинг тўғри ўсиб-улғайишини таъминлайди, уни бурч ва вазифаларни билиб олишга, қонунларга ҳурмат билан қарашга ўргатади. Болаларга ҳуқуқий тарбия бериш бироз қийин ва айни пайтда масъулиятли вазифа ҳамдир.

Бу борада Адлия вазирлигига бир қатор вазифалар юклатилган.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 23 августдаги ПҚ-1602-сонли Қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги тўғрисида”ги Низомга кўра, вазирликнинг асосий вазифаларидан бири жамиятда аҳолининг ҳуқуқий онгини, ҳуқуқий маданиятни оширишга ва қонунийликни мустаҳкамлашга йўналтирилган давлат органлари, жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқий тарғибот ва маърифат соҳасидаги ишларини самарали мувофиқлаштиришни амалга оширишдан иборатдир

Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари ва эркинликлари 100 дан ортиқ қонунлар билан тартибга солинишига қарамай, 2008 йил 8 январда “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни кучга кирди.

“Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонун Ўзбекистоннинг ҳуқуқий тарихида бола ҳуқуқларига оид биринчи алоҳида қонун бўлди. Мўлжалланган мақсадга кўра, у боланинг ҳуқуқий аҳволини белгилашга доир муносабатларни тартибга солишга, бола ҳуқуқларини ва эркинликларини юридик кафолатлашга қаратилган. Қонуннинг мақсадига биноан, бола ҳуқуқлари ва манфаатларини амалга татбиқ этилишини таъминлайдиган кафолатларни белгилаш қонун билан тартибга солинадиган асосий объект ҳисобланади. Таъкидлаш жоизки, унинг моддаларининг ярмидан кўпи бола ҳуқуқларининг кафолатларини белгилашга бағишланган.

Қонунчилик палатаси томонидан 2007 йил 23 ноябрда қабул қилинган;

Сенат томонидан 2007 йил 1 декабрда маъқулланган;

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2008 йил 7 январда имзолаган; Матбуотда расман 2008 йил 8 январда эълон қилинган.

Ушбу қонун 4 боб, 32 моддадан иборат:

I – боб: Умумий қоидалар (1-6- моддалар)

II – боб: Бола ҳуқуқларининг асосий қафолатлари (7-23- моддалар)

III – боб: Ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар ҳуқуқларининг қўшимча қафолатлари (24-29- моддалар)

IV – боб: Яқунловчи қоидалар (30-32- моддалар)

“Бола ҳуқуқларининг қафолатлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 07.01.2008 й. N ЎРҚ-139

Мазкур Қонунга ЎзР 25.12.2009 й. ЎРҚ-239-сон Қонунига мувофиқ ўзгаритиришлар киритилган

1-боб. Умумий қоидалар (1-6-моддалар)

2-боб. Бола ҳуқуқларининг асосий қафолатлари (7-23-моддалар)

3-боб. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар ҳуқуқларининг қўшимча қафолатлари (24-29-моддалар)

4-боб. Яқунловчи қоидалар (30-32-моддалар)

1-БОБ. УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

1-модда. Ушбу Қонуннинг мақсади

2-модда. Бола ҳуқуқларининг қафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари

3-модда. Асосий тушунчалар

4-модда. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича давлат сиёсати

5-модда. Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг

бола ҳуқуқларини таъминлаш бўйича ваколатлари

6-модда. Бола ҳуқуқларини таъминлашда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг иштироки

2-БОБ. БОЛА ҲУҚУҚЛАРИНИНГ АСОСИЙ КАФОЛАТЛАРИ

7-модда. Бола ҳуқуқларининг қонуний қафолатлари

8-модда. Боланинг яшаш ҳуқуқи қафолатлари

9-модда. Боланинг индивидуалликка ва уни сақлаб қолишга бўлган ҳуқуқи қафолатлари

10-модда. Боланинг эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи кафолатлари

11-модда. Боланинг ҳимояга бўлган ҳуқуқи кафолатлари

12-модда. Болаларни тарбиялаётган оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш

13-модда. Боланинг оилавий муҳитга бўлган ҳуқуқи кафолатлари

14-модда. Боланинг ғайриқонуний кўчирилишдан ҳимояланиш ҳуқуқи кафолатлари

15-модда. Боланинг ўз фикрини ифода этиш ҳуқуқи кафолатлари

16-модда. Боланинг ахборот олиш ҳуқуқи кафолатлари

17-модда. Боланинг фикрлаш, сўз, виждон ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқи кафолатлари

18-модда. Боланинг хусусий мулкка бўлган ҳуқуқи кафолатлари

19-модда. Боланинг турар жойга бўлган ҳуқуқлари кафолатлари

20-модда. Боланинг меҳнат қилиш ҳуқуқи кафолатлари

21-модда. Боланинг дам олиш ва бўш вақтга бўлган ҳуқуқи кафолатлари

22-модда. Боланинг соғлиғини сақлаш ҳуқуқи кафолатлари

23-модда. Боланинг билим олиш ҳуқуқи кафолатлари

3-БОБ. ИЖТИМОЙ ҲИМОЯГА МУҲТОЖ БОЛАЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИНГ ҚЎШИМЧА КАФОЛАТЛАРИ

24-модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг оила муҳитига бўлган ҳуқуқи кафолатлари

25-модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг жамиятга уйғунлашиш ҳуқуқи кафолатлари

26-модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг турар жойга бўлган ҳуқуқлари кафолатлари

27-модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг ижтимоий ёрдам олишга бўлган ҳуқуқи кафолатлари

28-модда. Ногирон болалар, жисмоний ва (ёки) рухий ривожланишида нуқсонлари бўлган болаларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олишга бўлган ҳуқуқи кафолатлари

29-модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг таълим олиш ҳуқуқи кафолатлари

4-БОБ. ЯКУНЛОВЧИ ҚОИДАЛАР

30-модда. Низоларни ҳал этиш

31-модда. Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

32-модда. Ушбу Қонуннинг кучга кириши

2.4. БМТнинг “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенцияси

БМТ Бош Ассамблеясининг 1989 йил 20 ноябрдаги 44/25-қарори билан қабул қилинган. 1990 йил 2 сентябрда 49-моддага мувофиқ кучга кирган

Ўзбекистон мазкур Конвенцияга ЎзР Олий Кенгашининг 1992 йил 9 декабрдаги N 757-XII Қарорига мувофиқ кўшилди. Ўзбекистон Республикаси учун 1994 йил 29 июлдан кучга кирди

Конвенция иштирокчи-давлатлари,

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Низомида эълон қилинган тамойилларига мувофиқ, жамият барча аъзоларининг ўзига хос бўлган кадр-қиммати, тенг ва ажралмас ҳуқуқлари ер юзида эркинлик, адолат ва тинчликни таъминлашнинг асоси эканлиги эътироф этилганлигини ҳисобга олиб,

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг халқлари Низомда инсоннинг асосий ҳуқуқларига, инсон шахсининг шаъни ва кадр-қимматига бўлган ўз ишончларини тасдиқлаганликлари ҳамда ижтимоий тараққиёт ва турмуш шароитларини яхшилаш борасида кўмаклашишга аҳд қилганликларини эътиборга олиб,

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси ва инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро ҳужжатларда ҳар бир

инсон мазкур ҳужжатларда кўрсатиб қўйилган ҳуқуқ ҳамда эркинликларга ирқи, тана ранги, жинси, тили, дини, сиёсий ёки бошқа эътиқодлари, миллий ёки ижтимоий келиб чиқиши, мулкӣ аҳволи, туғилиши ёки бошқа ҳолатлар билан боғлиқ белгиларига кўра ҳар қандай тафовутдан қатъи назар, эга бўлишини эълон қилганлиги ва розилик билдирганлигини эътироф этиб,

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясига болалар алоҳида ғамхўрлик ва ёрдам ҳуқуқига эгадирлар, деб эълон қилганлигини эслатиб,

Жамиятнинг асосий ташкилоти ҳисобланмиш оила ва тиббий муҳитга унинг барча аъзолари, айниқса, болалар ўсиб-улғайишлари ва фаровонликка эга бўлишлари учун жамият доирасидаги мажбуриятларни ўз зиммасига тўлиқ оладиган бўлишига эришиш мақсадида зарур ҳимоя ва ёрдам билан таъминланиши лозим эканлигига ишонч ҳосил қилган ҳолда,

боланинг шахси соғлом ва ҳар томонлама уйғунлашган ҳолда камолоти учун у оила ғамхўрлигида, бахт, меҳр-муҳаббат ва онгли тушуниш вазиятида ўсиши зарурлигини эътироф этиб,

бола жамиятда мустақил ҳаётга тўла тайёрланиши ва Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Низомида эълон қилинган ғоялар руҳида, айниқса, тинчлик, кадр-қиммат, сабр-тоқат, эркинлик, тенглик ва бирдамлик руҳида тарбияланиши лозимлигини ҳисобга олиб,

болани мана шундай алоҳида ҳимоя қилиш зарурлиги 1924 йилги Бола ҳуқуқлари Женева декларациясида ва 1959 йил 20 ноябрда БМТнинг Бош Ассамблеяси томонидан қабул қилинган Бола ҳуқуқлари декларациясида кўзда тутилганлигини ва Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пактда (жумладан, 23 ва 24-моддаларда), иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пактда (жумладан, 10-модда), шунингдек, ихтисослашган муассасалар ҳамда болаларнинг фаровонлиги масалалари билан шуғулланувчи халқаро ташкилотларнинг Низомлари ва тегишли ҳужжатларида эътироф этилганлигини эътиборга олиб,

бола ҳуқуқлари декларациясида кўрсатиб ўтилганидек, «бола, агар у жисмоний ва ақлий жиҳатдан камолотга етмаган бўлса, махсус равишда муҳофаза ва ғамхўрликка, бинобарин, туғилгунча ва туғилгандан кейин ҳам муносиб даражадаги ҳуқуқий ҳимояга муҳтож» эканлигини эътиборга олиб,

ижтимоий ва ҳуқуқий тамойиллар тўғрисидаги декларациянинг болалар ҳимояси ва фаровонлиги, айниқса, болаларни миллий ва халқаро даражаларда тарбиялашга бериш ҳамда асраб олиш пайтидаги ҳимояси ва фаровонлигига доир қоидаларига, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Балоғатга етмаган болаларга нисбатан одил судлов юритишга доир минимал стандарт қоидалари («Пекин қоидалари») ва Фавқулодда ҳолатларда ва қуролли можаролар даврида аёллар ва болаларни ҳимоя қилиш тўғрисида декларация қоидаларига таяниб,

жаҳондаги барча мамлакатларда ниҳоятда оғир шароитларда яшаётган болалар борлиги ҳамда улар алоҳида эътиборга муҳтож эканликларини эътироф этиб,

боланинг ҳимоя қилиниши ва уйғун равишда ривожланиши учун ҳар бир халқнинг анъаналари ва маданий қадриятлари муҳим аҳамият касб этишини муносиб тарзда ҳисобга олиб,

ҳар бир мамлакатда, жумладан, ривожланаётган мамлакатларда болаларнинг турмуш шароитларини яхшилаш учун халқаро ҳамкорлик қилишнинг муҳимлигини эътироф этиб,

қуйидагилар ҳақида келишиб олдилар:

1-модда: Ушбу Конвенциянинг мақсадлари учун 18 ёшга тўлмаган ҳар бир инсон зоти, агар болага нисбатан қўлланиладиган қонун бўйича у эртароқ балоғатга етмаган бўлса, бола ҳисобланади.

2-модда: 1. Иштирокчи - давлатлар ушбу Конвенцияда ўз таъсир доирасида бўлган ҳар бир бола учун кўзда тутилган барча ҳуқуқларни, ҳеч қандай камситишларсиз, ирқи, тана ранги, жинси, тили, дини, сиёсий ёки бошқа эътиқодлари, миллий, этник ёки ижтимоий келиб чиқиши, мулкӣ аҳволи, боланинг соғлиғи ва туғилиши, унинг ота-онаси ёки қонуний васийси

ёки бирор-бир бошқа ҳолатлардан қатъи назар, ҳурмат қиладилар ҳамда шу ҳуқуқларни таъминлаб берадилар.

2. Иштирокчи-давлатлар бола, унинг ота-онаси, қонуний васийси ёки бошқа оила аъзоларининг қарашлари ёки эътиқодида ўз ифодасини топадиган мақом, фаолият асосида камситиш ёки жазолашнинг барча шаклларида боланинг ҳимоясини таъминлаш учун ҳамма зарур чораларни кўрадилар.

3-модда: 1. Болаларга нисбатан барча хатти-ҳаракатларда, улар ижтимоий таъминот масалалари билан шуғулланувчи давлат ёки хусусий муассасалар, судлар, маъмурий ёки қонун чиқарувчи органлар томонидан содир этиладими-йўқми, бундан қатъи назар, боланинг манфаатлари яхшироқ таъминланишига биринчи даражали эътибор берилади.

2. Иштирокчи-давлатлар ўз зиммасига болани унинг фаровонлиги учун зарур ҳисобланган ҳимоя ва ғамхўрлик билан таъминлаш, бунда унинг ота-онаси, васийси ёки қонун бўйича унинг учун жавобгар саналмиш бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини эътиборда тутишни ҳисобга оладилар ҳамда ана шу мақсадда барча қонуний ва маъмурий чоратadbирларни кўрадилар.

3. Иштирокчи-давлатлар болалар ҳақида ғамхўрлик кўрсатиш ёки уларни ҳимоя қилиш учун масъул ҳисобланган органлар, муассасалар ва хизматлар ваколатли органлар томонидан белгилаб қўйилган меъёрларга, хусусан, хавфсизлик ва соғлиқни сақлаш соҳасида ва улардаги ходимларнинг сони ва ишга яроқлилиги, шунингдек, ваколатли назорат олиб бориши нуқтаи назаридан белгиланган меъёрларга жавоб беришларини таъминлайдилар.

4-модда: Иштирокчи-давлатлар ушбу Конвенцияда эътироф этилган ҳуқуқларни амалга ошириш учун барча зарур қонуний, маъмурий ва бошқа чораларни кўрадилар. Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқларга нисбатан иштирокчи-давлатлар бундай чораларни ўзларида мавжуд бўлган

имкониятлар доирасида, мумкин қадар юқори даражада зарурат туғилган тақдирда эса халқаро ҳамкорлик доирасида қабул қиладилар.

5-модда: Иштирокчи-давлатлар ота-онанинг ва тегишли ҳолатларда кенгайтирилган оила аъзолари ёки маҳаллий урф-одатларда кўзда тутилганидек, жамоанинг васийлар ёки қонун бўйича бола тарбияси учун жавобгар ҳисобланган бошқа шахсларнинг ушбу Конвенцияда эътироф этилган ҳуқуқларни амалга оширишда муносиб даражада болани бошқариш ва унга раҳбарлик қилиш ҳамда бу ишни боланинг ривожланиб бораётган қобилиятларига мувофиқ ҳолда бажаришдаги масъулияти, ҳуқуқ ва мажбуриятларини ҳурмат қиладилар.

6-модда: 1. Иштирокчи-давлатлар ҳар бир бола яшаш учун ажралмас ҳуқуққа эга эканлигини эътироф этадилар.

2. Иштирокчи-давлатлар боланинг омон яшаши ва соғлом ривожланиши учун мумкин қадар юқори даражада имконият яратиб берадилар.

БМТнинг “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенциясида 18 ёшга тўлмаган ҳар бир инсон зоти - бола ҳисобланиши, бола учун иштирокчи давлатлар ўз юрисдикцияси доирасида бўлган ҳар бир бола учун ушбу Конвенцияда назарда тутилган барча ҳуқуқларни, ҳеч қандай камситишларсиз, ирқи, тана ранги, жинси, тили, дини, сиёсий ёки бошқа эътиқодлари, миллий, етник ёки ижтимоий келиб чиқиши, мулкӣ аҳволи, боланинг соғлиғи ва туғилиши, унинг ота-онаси ёки қонуний васийлари ёки бирор-бир бошқа ҳолатлардан қатъи назар, ҳурмат қилиши ва адилар ҳамда таъминлаши белгилаб қўйилган.

Назорат саволлари:

1. “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддаси нима ҳақида?
2. Васий кимларга тайинланади, ҳомий-чи?
3. Васийлик Кенгашининг асосий вазифаларига нималар киради?
4. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция тўғрисида ним биласиз?
5. Дискриминация нима?

КЕЙСЛАР ТҮҮЦЛАМИ

КЕЙСЛАР БАНКИ

1-кейс. “Мақтабгача таълим муассасаларининг фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги 528-сон қарорининг мазмуни, мақсадини атрофлича ёритиб беринг.

Топшириқ: Ушбу қарорнинг қабул қилинишига нима сабаб бўлди?

Муаммо тури	Келиб чиқиш сабаблари	Ҳал этиш йўллари

2-кейс. “Давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисидаги Низомнинг мақсадини SWOT – таҳлили ёрдамида ёритиб беринг.

S	Кучли томони	
W	Ожиз томони	
O	Имкониятлари	
T	Хавфлар	

3-кейс. Тушунчалар таҳлили жадвалини тўлдириңг:

тушунчалар	мазмуни
Конституция	?
концепция	?
бола	?
ёшлар	?
хуқуқ	?
миллий дастур	?

4-кейс. Ўзбекистон Республикасида ҳокимиятлар бўлиниши принципи шунда кўринадики, мамлакатда қонун чиқарувчи ҳокимият Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан амалга оширилади.

Топшириқ: Ҳозирги кунда қонун чиқарувчи органларнинг давлат механизмида тутган ўрни кўрсатинг.

**МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ
МАВЗУЛАРИ**

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модуль мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- махсус адабиётлар бўйича модуль мавзулари устида ишлаш;
- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модуль мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълим мавзуси

“Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолати” маълумотлар базасини шакллантириш.

ГЛОССАРИЙ

Термин	Мазмуни
Конституция	(“constitution” лотинча сўз бўлиб, “тузиш” дегани) “қоида” ва “низом” маъноларини англатади. Конституцияда жамоат ва давлат тузилиши, давлат ҳокимияти ва бошқарувининг асослари, фуқароларнинг асосий ҳуқуқ ва мажбуриятлари аниқ белгилаб берилади
Инсон ҳуқуқи	инсоннинг давлат билан муносабатдаги ҳуқуқий ҳолатини, унинг иқтисодий, сиёсий ва маданий соҳалардаги имкониятларини тавсифлаш тушунчаси
Конституциявий ҳуқуқ	ҳуқуқнинг етакчи тармоғи, шунингдек, ҳуқуқий фанлар ва ўқув-таълими турларидан бири. Конституция ва конституциявий ҳуқуқнинг фарқи шундан иборатки, конституция биргина қонун ҳисобланса, конституциявий ҳуқуқ жуда кўп ҳуқуқий манбаларни, шунингдек, конституцияни ўз ичига олувчи бутун бир ҳуқуқий тармоқни камраб олади
Яшаш ҳуқуқи	фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 24-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган асосий ҳуқуқларидан бири. “Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг узвий ҳуқуқидир. Инсон ҳаётига суиқасд қилиш энг оғир жиноятдир”
Декларация (Баённома)	қонундан фарқли ўлароқ декларация ҳуқуқ ва эркинликларни эълон қилади, конституция эса фуқаролар учун ҳам, шу давлат ҳудудида яшовчи одамлар учун ҳам мажбурий равишда амал қилишни ўрнатади
Қонун	Давлат халқ хўжалигининг тегишли соҳасига оид меъёрларни белгиловчи, Олий Мажлисда қабул қилинадиган, соҳанинг стратегик ривожланишини ифодаловчи, узоқ муддатга мўлжалланган, такомиллашиб боровчи ҳужжат.
Фармон	Тегишли соҳа ёки муҳим объектга, воқеяликка нисбатан чиқарилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг топшириқ ва кўрсатмаларини ифодаловчи меъёрий ҳужжат.
Фармойиш	ижро этиш муддати тезликни, оперативликни талаб этувчи ваколатли идоралар раҳбарлари томонидан чиқариладиган меъёрий ҳужжат.
Буйруқ	Соҳага оид ваколатга эга бўлган ташкилотларнинг турли раҳбарлари томонидан давлат қонуни, ПФ ва ВМ Қарорлари ҳамда юқори ташкилотларнинг турли кўрсатмалар ижросини таъминлаш ҳамда корхона, муассаса, ашкilotлар бошқарувини амалга ошириш учун чиқарилган меъёрий ҳужжат .

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимидаги киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. – Т.: “Ўзбекистон”, 2016. – 56 б.

2. Мирзиёев Ш.М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 48 б.

3. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”. – 2017.– 102б.

4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.

5. Мирзиёев Ш.М. “Конституция— эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси.

6. Мирзиёев Ш.М. “Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 26 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси.

5. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2008.–176 б.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни. 2008 йил 8 январь. Халқ сўзи газетаси.
4. “Болаларни уларнинг саломатлигига зарар келтирувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни. 2017 йил 9 сентябрь. Халқ сўзи газетаси.
5. Ўзбекистон Республикасининг оила кодекси. – Т., “Адолат”, 2013.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сонли қарори. 2016 йил.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3261-сонли қарори. 2017 йил.
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги “Мактабгача таълим муассасаларининг фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги 528-сон Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 10 майдаги “Ўзбекистон Республикасида мажбурий меҳнатга барҳам беришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги №349-сонли Қарори.
10. Такومиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т.: 2016
11. “Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари” Т.: 2017
12. “Илк қадам” давлат ўқув дастури. Т.:2018

Электрон таълим ресурслари

1. <http://www.uzedu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги сайти.
2. <http://www.president.uz> – Ўзбекистон Республикаси Президенти портали.

3. <http://www.gov.uz> – Ўзбекистон Республикаси ҳукумати портали.
4. <http://www.giu.uz> – халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази
5. <http://www.xs.uz> – “Халқ сўзи” газетаси сайти.
6. <http://www.lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлар миллий базаси сайти.
7. <http://www.kun.uz> – Ўзбекистон ва жаҳон янгиликлари, энг сўнгги хабарлар сайти.